

MÁS HOGYAN NEM FÉL

Barát Zsazsának, Mesterházi Mónika *Nem félek* című
verseskötete kapcsán

DOI: 10.14232/tnteboks.1.2023.7

1. Előhang

Az, hogy az ember nem fél, döntés kérdése.

Lehet, hogy a félelem rátör az emberre, hogy elfogja az aggodalom. De hogy ebben benne is maradjon és aktívan féljen, hogy gyakorolja a félést, az már nem csak úgy történik az emberrel.

A „fél” nem létezést vagy történést kifejező ige. Még csak nem is beszédaktus. Félni cselekvés, bár lehet, hogy ez a cselekvés nem akaratlagos és nem önkéntes. Nemfélni ezzel szemben tudatos döntés eredményeképpen végzett tevékenység, melyet az ember figyelme fókuszálásával, lankadatlan szorgalommal, fegyelmezett munkával folytat – ha hajlandó rá, és ha erre való képességét kifejleszti.

Ez az írás egy bátor nő, tudós, egyetemi oktató és mindig új kihívásokkal megküzdő aktivista, Barát Erzsébet köszöntésére készült, aki számtalanszor bizonyította, nem fél az ördögtől sem. Egyúttal egy bátor nő, költő, esszéista és fordító, Mesterházi Mónika munkája előtt is tiszteleg. Mesterházi Mónika máshogyan nem fél: költőként, irodalomszervezőként, fordítóként vizsgálja a félelmet és dönt a nemfélés mellett.

Inspiráló bátorságuk más-más árnyakat és fényeket mutat, egymástól nem olyan nagy távolságban, de talán egymás látókörén kívül. Ez a tanulmány abban a reményben született, hogy látókörön belülré kerülve egymásnak és az olvasóknak is erőt és örömet ad annak megismerése, más hogyan nem fél.

2. *Nem félek*¹

Mesterházi Mónika versei *már* nem félnek. Nem arról van szó, hogy eszébe se jutna félni. A versek beszélője gyakran szorong, például. De félni nem hajlandó. Ez a költészet pontosan fogalmaz, visszafogott, inkább hűvös. Mégis mély érzelmek és indulatok jelennek meg, amelyek közvetlenül átérezhetővé válnak az olvasó számára. A nyelv a köznapi és a költői között egyensúlyoz; a forma utal ugyan a költői hagyományra, mutatja, hogy tudna rímet-ritmust is hozni, de többnyire

¹ Mesterházi Mónika, *Nem félek* (Budapest: Magvető, 2021).

tudatosan kerüli azokat a költészeti megoldásokat, amelyek a mai olvasó számára már inkább akadályoznák a felkínált ráismerést, megértést, érzelmi azonosulást.

Május lesz

Május lesz, a levelek friss színéből
és állagából, és olyan helyszínen,
ahol a turisták és a kutyások járnak,
meg a madár, ahol, ha külföld volna,
igyekeznél többször megfordulni,
fotózni te is.
Május nem is lehetne innen messzebb.
Ez pedig csak egy poszter egy pesti bankban
a városról, ahol naponta utazol át
a föld alatt, és nem látod
a távlatait, sem a fényeit,
sem az esőből szálló novemberi párát.
Nem is lehetne messzebb ez a város.
A távlatot valami elállja,
beteg üzenetek borítják falait,
pedig itt volt és itt lesz,
és újrakezdi tavasszal
minden egyes életben hagyott fa.²

Ismétlésekkel, ellentétekkel, a szabadvers alatt is szoros szerkezetekkel dolgozik: a május, amit nézünk, nem is lehetne messzebb, de a város sem, ahol élünk, és valójában nem is látjuk egyiket sem. A május csak egy poszter, de a valóságot, az esőből szálló novemberi párát is csak elképzeljük, mert nem nézünk oda, és el is állja a kilátást valami, a falakat borító beteg üzenetek. A gondolatrítmus szervezi a külön-külön egyszerűnek látszó képekből felépülő egészet. Az egyes sorok köznapi fordulatok között jelöletlen távolságok húzódnak, a vesszők és sortörések rése után nem tudhatjuk biztosan, még ugyanaz a gondolat folytatódik, vagy már valami más következik. Meg kell mozduljon az olvasó fantáziája, hogy összerakja a teljes képet.

Mesterházi Mónika költészete őszinte, de nem feltárulkozó; mélyre néző, de ironikus; az örökérvényűt keresi, de személyes és a pillanatnyi helyzetre reflektál. A politikai helyzetre is. A kötet „ERROR” című verse „Ambrus Judit felkérésére, Szilágyi Lenke fotójához készült, és először a Beszélő 2007. novemberi számában jelent meg,” írja Mesterházi Mónika a kötet végi jegyzetben.³ De olvasható volt a vers a Litera.hu-n is 2014. március 16-án, ünnep után, választások előtt, a hét verseként, Nagy Gabriella bevezetőjével.⁴ A Litera.hu Szilágyi Lenke fotóját is

² Mesterházi Mónika, *Nem félek*, 75.

³ Mesterházi, *Nem félek*, 119 (számozatlan oldal).

⁴ <https://litera.hu/irodalom/elso-kozles/a-het-verse-mesterhazi-monika-error.html>.

Más hogyan nem fél

közli, melyen a Terror háza homlokzata látszik, az optikai csalódásnak köszönhetően fejjel lefelé. De valójában a kamera felfele néz, és a múzeum nevéből, amely így álló betűkkel olvasható, csak annyi látszik: ERROR.

ERROR

Rosszul láttad, na, évedés volt, réfa.
Hol volna két ábor, hamis abuk,
ez nem az örültek anyja itt,
nincs hasadt udatú értelmiség,
sőt, étje van az értelmes beszédnek,
az örvényeket józanul betartják,
amiként az ízparancsolatot,
az úzzel nem játszanak, semmi vész,
semmi lapdázás nincs emberfejekkel.

Hiszen ez itt a szellemek világa.
Az ürelem és olerancia
hona – magadra ismersz? – a hazád,
hol az ettvágyat ehetség segíti,
nem hangyaész és emberszorgalom,
ez, ahol mindig is élni akartál,
nem beszélve arról, hogy halni is.

Hát nyugodj meg, évedtél, előfordul,
felírva áll a rettentő anulság,
olvasd roppant hibaüzenetét.⁵

A verset Vörösmarty Mihály „Előszó” (1850-51)⁶ című versére hangszereli, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után született nagy magyar hazafias versre. Március 15. elveszett reményeinek árnyékát vetíti fel, egy korábbi szabadságkísérletre montírozza a Terror háza képét. Legkésebb a „semmi lapdázás nincs emberfejekkel” résznél észreveszi az olvasó az utalást, de annyit biztosan, hogy egy régebbi nyelvállapotot lát, és ha már gyanút fogott, fel fogja ismerni a „hazád” szónál, vagy a „hangyaész és emberszorgalom” után, az élni-halni kontrasztnál Vörösmarty szavait. Innen nézve az „ERROR” már nemcsak sziporkázó nyelvi bravúr és nemcsak a bújtatott irodalmi utalások remeke: sokkal inkább nemzeti gyászvers, a felismert párhuzamok leírása, a még egy elveszített történelmi lehetőség fölötti kétségbeesés verse. A tisztánlátáshoz a múltból merít, a közös kultúra elemeiből, az irodalmi és személyes példákából.

⁵ Mesterházi, *Nem félek*, 17.

⁶ <https://vers-versek.hu/vorosmarty-mihaly/elosz/>.

Mesterházi Mónika nemfélése mozaikos, idézetekből, megfigyelésekből, döntésekből épül fel. Nem állítja egyértelműen, logikai megszorítások nélkül, hogy ő maga nem fél: a verseskötet, az életmű mondja ezt. Már 1999-ben, a *Nem hittem volna* kötetben is megjelenik a motívum: ott a Géher Istvánnak, a „Lelkedben bölcs és lelkedben gyerek / kortalan felnőtt mester”-nek ajánlott „Episztolák Anakreónnak” című vers egyik szakaszának alcíme, a tanítványtól a mesternek küldött óvó tanács a „Doktor, ne félj.”⁷

A *Nem félek* kötetben „A hír” című versben találkozunk először a nemféléssel. A vers egy beszélgetést idéz, ahol szóba került a félelem, de a másik beszélő sem egészen azt mondta, hogy nem fél. A hangsúly máshol volt: „Nem a haláltól félek. Ezt te mondtad. / Szeretek élni. Nem hittem neked, / hogy ezek nem csak szavak. Hogy miért kell / a halálról beszélni.”⁸

A következő ciklus már egyértelműen a nemfélésre koncentrál. A ciklusnak magának is „Nem félek” a címe, és „Juditnak” szól az ajánlás. Majd a ciklusban megjelenik a „Nem félek” című vers, amelynek az elejét és végét idézem:

Nem félek
i.m. M. J.

A harmadik kórházi út
egy lankás völgy fölött,
zöld fák közt vezetett.

A tengerpart jutott eszembe,
ahol a helyiek jártak, az az út,
meséltem neked, és megérkeztem

a tengerhez, te vagy a tenger,
mondtam, és most nézlek.

*

Nem félek, amíg téged látlak,
és nehezen képzelem, hogy vége lesz.
Ágyad hajója lassan úszik.
Itt vagyok veled. A többi körülmény.
[...]

*

⁷ Mesterházi Mónika, *Nem hittem volna* (Budapest: Belvárosi Könyvkiadó, 1999), 57.

⁸ Mesterházi, *Nem félek*, 81.

Más hogyan nem fél

Hogy mit bír a bokám, majd kiderül.
Elindulok erre, mert szép az ösvény,
megyek egy irányba, ahogy élek,

le a vízhez, a kiszámíthatatlan
nehézségű szakaszokon, ahonnan
lelátni, visszanézni jólesik,

ahogy együtt, nehezített pályán,
lassan, több szemlélődéssel, közös
fénytörésben,

és nem foglalkozom a visszaúttal,
megyek le, ott a tenger.⁹

A „Nem félek” hosszú vers, talán a leghosszabb az életműben. Hosszabb, mint a „Sors Bona” öt szonettje, a tudatosan vállalt gyermektelenség, a mindig megújított negatív döntés emlékműve. Ezek az életmű meghatározó versei, amit az is jelez, hogy kötet cím lesz belőlük: a „Sors Bona” az 1999-es *Nem hittem volna* kötetben való megjelenése¹⁰ után a 2007-es „új és válogatott versek”-et tartalmazó gyűjtemény címadó verse lett.¹¹ A *Nem félek* kötetnek is minden szempontból a saját címadó verse a súlypontja, ez a legösszetettebb mű, a többi gyászverssel egymásra sugárzó fények forrása. Mesterházi Mónika emlék-Juditja Márványi Judit, az egész kötet ajánlása neki szól, így az olvasó visszamenőleg neki tulajdoníthatná azt a kijelentést is, hogy „Nem a haláltól félek,” de nem így van: azt Géher István mondta, „abban a ciklusban minden vers róla vagy neki szól.”¹² De a gyászversek, a ciklusok és a kötet iránya mégis afelé mutat, hogy aki most már nem fél, az a kötetben megképződő lírai én. *Nem félek* a kötet címe, ez áll a költő neve alatt a borítón, az ember tehát úgy érzi, már maga Mesterházi Mónika az, aki nem fél. Nem azért, mintha egy pillanatig is személyeskedő lenne ez a hang, hanem mert minden verse annyira személyes és mélységesen hiteles (ezt emeli ki már 1999-ben Székely Magda szerkesztő is a kötet hátsó borítóján), hogy még a hosszú évtizedeken át edzett hivatásos irodalomolvasó is, aki megtanulta, hogy a szerző sosem azonos a vers lírai megszólalójával, hajlamos úgy olvasni a verset, mintha ez bizony a költő saját élménye, saját attitűdje lenne. Ennek ellenére továbbra is hiba lenne mindenestül vagy közvetlenül összekötni a költészetet és a költő személyes életét, ahogy erre figyelmeztet is a „Sors Boná”-t követő „Utóhang (Elhatárolom magam),” ahol a címbe zárójeles megjegyzésnek megfelelően azt, amit egyik sorával állít („amit mondtam, rám is csak hasonlít”) a másikkal (a háromszor ismételt egyes szám első személyű „azt gondolom”-mal) hangsúlyosan vissza is

⁹ Mesterházi, *Nem félek*, 88, 94-95.

¹⁰ Mesterházi, *Nem hittem volna*, 67-71.

¹¹ Mesterházi Mónika, *Sors bona* (Budapest: Osiris, 2007), 208-210.

¹² Mesterházi Mónika, a szerzőnek küldött e-mail üzenet, 2022. november 21.

vonja, mintegy megerősítve, hogy a versek állításainak hitelességét az itt megképződő lírai én szavatolja. Egyszerre a költő és nem a költő az, aki beszél, aki saját költői gyakorlatára reflektál:

Azt gondolom, bár megint rossz helyen,
hogy kiengedtem a korszellemet
veszélyesen fogyasztható alakban,
azt gondolom, hazugság az egész,
hogy amit mondtam, rám is csak hasonlít,
lényeges pontokon nem azonos
(eltúlzott helyzetet méltón fogadni:
szokott önfelmentés) – azt gondolom,
a költészet nem szomorú vasárnap,
csak kitartott, pontos hétköznapok.¹³

Mesterházi Mónika versei közös kultúrkincsünk különböző elemeit aktiválják, köztük a nemfélés kulturális emlékezetét is. Anélkül, hogy bármire is közvetlen utalásnak tekinteném költészetében a „nem félek” kifejezést, a következőkben az elmúlt százhuszonöt év magyar irodalmából emelek ki három példát arra, más hogyan nem fél.

3. „Az a fő, hogy ne féljen a legény”

Az iskolai kötelező olvasmányok egyik legidőtállóbb darabja, a bátor férfiakkal együtt küzdő bátor nőket is felvonultató *Egri csillagok*, a személyes és hazafias hősiesség regénye elején hangzik el a mű egyik leghíresebb mondata: „Az a fő, hogy ne féljen a legény.” Legalább is a Singer és Wolfnernél a Gárdonyi életében megjelent utolsó, 1913-as kiadásban így szól, ami alapján a Szépirodalmi Kiadó 1963-as jubileumi kiadványa, majd az 1974-es Móra-kiadás, sőt, a 2005-es Osiris-kiadás is készült.¹⁴ Az „Az a fő, hogy ne féljen a legény” gondolat itt négyféle-képpen is megjelenik a regény során. Először Dobó István mondja Bornemissza Gergelynek, miután megkérdezi Gergőt, fél-e, és az alig hétéves kisfiú azt feleli, nem fél: „Az az első, fiam, hogy ne féljen a legény. A többi aztán megjön magától

¹³ Mesterházi Mónika, „Utóhang (Elhatárolom magam),” in *Nem hittem volna*, 72, illetve *Sors bona*, 211.

¹⁴ Bár a MEK nem mindig árulja el, mikor melyik változattól dolgozik, és több párhuzamos elektronikus dokumentumban tette hozzáférhetővé a regény legfontosabb szövegkiadásait (így pl. a pdf-en is azonosított 1938-as Dante-kiadást,) (Lásd: Gárdonyi Géza, *Egri csillagok*, 13. kiadás (Budapest: Dante, 1928), <https://mek.oszk.hu/11300/11341/pdf/11341.pdf>. Marton János összehasonlító szövegvizsgálata alapján, amelyre az igen körültekintő „Egri csillagok” wikipédia-szócikk hívta fel a figyelmemet, megállapítható, hogy a 00600/00656/00656-os számú elektronikus szövegváltozat az 1913-as kiadást követi. Ezt idézem én is. Lásd: Marton János. „Miért nem a legjobb Egri csillagokat adják ki több mint ötven éve?” A *Tiszatáj* diákmelléklete, 153 (2016): 6.

is.” Másodszorra, rögtön ezután, Gergő fülében cseng vissza a mondat, kicsit másképp, úgy, ahogy aztán híressé vált: „Az a fő, hogy ne féljen a legény!”¹⁵ Harmadszorra Gergelynek jut eszébe évekkel később, már tizennyolc évesen, amikor azon tanakodnak, milyen jelmondatot véssenek Dobó kardjára: „Az a fő, hogy ne féljünk sohase,” amit Sebők bácsi, vagyis Tinódi Lantos Sebestyén így költ át: „Ha félsz, nem élsz!”¹⁶

Eger felé mentében a már felnőtt, családos Gergely mondja Sárközinek a köznapi formulát (amit Mesterházi Mónika „Nem félek, amíg téged látlak” változatban használ): „Én is ott leszek, Sárközi. Ne félj, míg engem látsz!”¹⁷ Dobó is ezt köti a katonaság lelkére az eskütétel előtt: „Megmondta nekik, hogy amelyikük félelmet érez, tegye le inkább a kardot, hogyszem meggyöngítse a többit is. Mert – úgymond – a félelem olyan ragadós nyavalya, mint a pestis. Sőt még ragadósabb. Mert egy pillanat alatt átszáll a másikra. Hát itt a ránk következő nehéz napok alatt erős lelkű emberek kellene.”¹⁸ Az ostrom sűrűjében is ezt kiáltja a várnépek: „Ne féljetek! ... – S a hadnagyok szava visszhangként kiáltozta mindenfelé: – Ne féljetek!”¹⁹ Sárközi rangsort tart a félelmei között, és feladja az árulót Gergelynek: „ha már félni kell, jobban félek a terektől, mint a kassai hadnagy úrtól.”²⁰ Végül az aszabnak álcázott Varsányinak, a kémnek is, aki a földalatti járatokban ott marad Évát őrizni, hogy megmenthesse, ez az első szava: „Ne féljen!”²¹

4. „Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni”

A nemfélésről felnőttként és demokrataként talán Bibó Istvánt idézik legtöbbször magyarul. A Bibónál is dőltbetűs mondat a „Kelet-Európai kisállamok nyomorúsága” című tanulmányból való, amely először 1946-ban jelent meg, egy viszonylag optimista történelmi pillanatban.²² A tanulmány „Közép- és Kelet-Európa politikai kultúrájának deformálódása” fejezetének²³ „A demokrácia meghamisítása” részében egy olyan gondolatmenet elején áll, ami most megint megdöbbenően időszerű, ezért hosszabban idézem. Lehetne akár a küldetési nyilatkozata is egy olyan múzeumnak, amelynek az a neve, hogy a „Terror háza,” és amely elvben az ideológiától függetlenül egymásra kísértetiesen hasonlító, rendszerszintű

¹⁵ Gárdonyi Géza. *Egri csillagok*, 4. kiadás (Budapest: Singer és Wolfner, 1913), 31, <https://mek.oszk.hu/00600/00656/00656.pdf>.

¹⁶ Gárdonyi, *Egri csillagok*, 134-135.

¹⁷ Gárdonyi, *Egri csillagok*, 210.

¹⁸ Gárdonyi, *Egri csillagok*, 232.

¹⁹ Gárdonyi, *Egri csillagok*, 271.

²⁰ Gárdonyi, *Egri csillagok*, 313.

²¹ Gárdonyi, *Egri csillagok*, 327.

²² Bibó, „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága,” in Bibó István, *Válogatott tanulmányok*, szerk. Vida István, Nagy Endre, és Ifj. Bibó István (Budapest: Magvető, 1990), II. kötet 185-266. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/218.html#226>.

²³ Bibó István, „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága,” 212-226.

megfélemlítésen alapuló egypártrendszer terrorjának szándékozott elrettentő emléket állítani. Ez Bibó eredeti gondolatmenete:

Demokratának lenni mindenkéltől annyit tesz, mint nem félni: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ellenség ismeretlen gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek azáltal válnak valódi veszedelmekké, hogy félünk tőlük. Közép- és Kelet-Európa országai azért féltek, mert nem voltak kész, érett demokráciák, s minthogy féltek, nem is tudtak azokká válni. [...] Így a félelem, a veszély állandó érzésében szabállyá vált mindaz, amit az igazi demokráciák csak az igazi veszély órájában ismernek: a közszabadságok megkurtítása, a cenzúra, az ellenség „bérenc”-einek, az „áruló”-nak a keresése, a mindenáron való rendnek vagy a rend látszatának s a nemzeti egységnek a szabadság rovására való erőltetése. A demokrácia meghamisításának és korrumpálásának a legváltozatosabb formái jelentek meg, a legszubtilisabb, gyakran nem is tudatos módszerektől egészen a legdurvábbakig.²⁴

Balog Iván „Kényszer, félelem és elégtételkeresés Bibó műveiben” című tanulmányában azt írja, „Bibó valóban úgy gondolja, hogy a félelemnél nagyobb rossz nem létezik. Ha egy társadalomban, egy közéletben az emberek félnek, akkor a rettegett dolgoknak nem kell ténylegesen is bekövetkezniük, mert a félelem már maga a katasztrófa-forgatókönyv realizálódását jelenti.”²⁵ Tanulmánya elején egy másik Bibó-szöveget idéz, amely egybecseng a híressé vált idézettel: „Bibó István egyik legismertebb tanulmánya, *A magyar demokrácia válsága* ezekkel a mondatokkal kezdődik: 'A magyar demokrácia válságban van. Válságban van, mert félelemben él.'"²⁶ Ezt a kijelentést elemezve ugyanazt az ok-okozati viszonyt emeli ki Bibó gondolkodásában, amely a félelem állapotát tekinti elsődlegesnek és erre vezet vissza a válságot. A kiút felé Bibó szerint is a félelem feloldása vezet, ami szintén nem történhet kényszer alatt.

Hogy honnan való ez a bizonyosság, amely a nemfélésben látja az emberi szabadság és a demokrácia lényegét, ahhoz elgondolkodtató adalék, hogy Bibó egyike volt azoknak, akiket a gyerekvonalatokkal jótékonyági szervezetek az I. világháború után átmenetileg Hollandiába menekítettek, hogy ott megerősödjének. A Buda-

²⁴ Bibó István, „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága,” 226.

²⁵ Balog Iván, „Kényszer, félelem és elégtételkeresés Bibó műveiben,” in *Az agresszió*, szerk. Laczkó Sándor (Szeged: Magyar Filozófiai Társaság, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Státus Kiadó, 2016), 245.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/49367/1/platonhoz_014_245-252.pdf.

²⁶ Balog, „Kényszer, félelem és elégtételkeresés,” 245.

pesti Történeti Múzeumban rendezett kiállítás²⁷ tanúsága szerint ezek az élmények meghatározóak voltak azok számára is, akik aztán hazatértek családjukhoz és Magyarországon lettek híresek, mint Karády (akkor még Kanczler) Katalin és Bibó István.

5. „Nem félek! Hallod? NEM FÉLEK!”²⁸

Békés Pál *A Félőlény*ben (1991) Mesterházi Mónika köteténél három évtizeddel korábban, Bibó után negyvenöt évvel írta meg a mese tiszta szókimondásával, milyen könnyű a rettegés eszközüvé válni és a félelmet terjeszteni. De a Félőlény is azt tapasztalta, akármennyire is „hatalmába kerítette a szorongás,”²⁹ akárhogy is reszket, lehet úgy dönteni, hogy az ember nem áll szörnynek. És akkor előfordulhat, hogy egyszer csak észreveszi: már nem fél.

NA DE MOST MÁR ELÉG!

És mondott még többet is.

– Mit képzelsz, te pernahajder? Milyen alapon dagonyázol az én odúmban?

Az meg úgy elképedt, hogy fennakadt a gülüszeme.

– Nem hallottad? Hess!

A közszörny válaszra nyitotta tépett száját, de nem jutott szóhoz.

– Mit képzelsz te magadról? Hogy majd rémüldözni fogok egy ilyen semmi kis vahordályféleségtől? Legyőztem én már nálad rémebbeket is. Hess innen, ha nem akarod, hogy a cakkos farkadra lépjek!

A gülüszemű pedig fölnyiffant, lába közé kapta fenyegetett cakkos farkát, és kiiramlott a Kiserdőből.

Porhany és Csupánc abbahagyták a lélektelen tevés-vevést, úgy nézték, mi történik.

A Félőlény pedig az egyik új utcátáblához lépett.

– Mi ez itt? Mi az, hogy „Terror tér”? Ezt a helyet úgy hívják, hogy Tündér tér, és úgy is fogják hívni! – Azzal leszakította a fáról a táblát.³⁰

²⁷ *Úti cél: remény: A nemzetközi gyermekvonat-akció a két világháború között*, kiállítás, kurátor Dr. Réthelyi Orsolya és Dr. Perényi Roland (Budapesti Történeti Múzeum, 2021. december 9 - 2022. március 27).

²⁸ Békés Pál, *A Félőlény* (Budapest: Móra, 1991), Tizenötödik fejezet, https://reader.dia.hu/document/Bekes_Pal-A_Feloleny-34237.

²⁹ Békés, *Félőlény*, Második fejezet.

³⁰ Békés, *Félőlény*, Tizenötödik fejezet.

A Félőlény az irodalomba kapaszkodik, és ha minden könyvét tűzre vetik, akkor is emlékezni fog rájuk. Sőt, történetbe foglalja, amit vele tettek, és új művet alkot, amit majd elmesél barátainak megint, illatos, aranyzöld fenyőtűtea mellett.³¹

6. „Aztán kezdem előlről az egészet”³²

Mesterházi Mónika költészete is az irodalomba kapaszkodó, szekuláris költészet: „Volna Isten, nem kéne verset írni / csak hálás, szövegtelen éneket, / ha volna, hogyha nézőpont helyett / csak látna – így is igyekszem kibírni.”³³ Verseiben Seamus Heaney és Takács Zsuzsa jelenik meg inspirációként, de a kultúrkör ereje mégis behozza a bibliai „Ne féljetek”-intelmet és parafrázisait. Sőt, akár azt is felidézheti, hogy ezekre a parancsokra és emlékeztetőkre azért van szükség, mert a kiszolgáltatott és az élet végességét felismerő, halandó ember alapállapota a félelem és a szorongás. S bár a politikai rendszerek aljasabb típusai gátlástalanul felerősítik és kihasználják ezt az alapállapotot, és ahányszor nem vigyázunk, megint „[f]ortélyos félelem igazgat,”³⁴ a kulturális rendszerek rendre ellenmérget ajánlanak félelem ellen, ki a hitet, ki a meditációt, ki az önálló élet reményét, ki az irodalmat.

Mesterházi Mónika versei szerint a menedék a megértés: „Értem, mondtad hétfőn. Értem. / Nem azt akartad mondani, kérdem, / amit eddig, hogy nem érted? / Azt hiszem, mondtad, megértettem.”³⁵ Ami segít, az a tiszta beszéd, az írás, a szereteteli megfigyelés és a versbe foglalt gondolkodás. Ahogy a kötet Lator Lászlónak ajánlott, „Távolabb” című versében írja: „minden felület legyen tiszta, és ragyogjanak az élek.”³⁶

A választott kultúrkör a magyar és angol nyelvű költészet és próza, amit ha nem szerzőként, akkor fordítóként jegyez Mesterházi Mónika. Versei közéletiek, politikaiak, magyarok, külföldiek, köznapiak, emelkedettek. És a sok gyászvers. Rengeteg a veszteség, de mennyi csodálatos, gazdagon megélt, szeretet-átmelegítette kapcsolat. Költészetének intellektuális fénye, morális és érzelmi tisztasága mellett ezek a gyászversek a halállal való szembenézés versei is. A felelősség, a képesség, a lehetőség határait kutatják, a másik emberhez, az élethez kötő szálakat vizsgálják. A versek fókusza az ember saját tehetetlenségének elemzése, és annak a folyamatnak a leírása, hogy ez mégis hogyan nem ment fel a cselekvés, de legalább a megértés és kimondás felelőssége alól. Mert tisztázzuk, mi mit jelent. Mit érzünk, mit teszünk, mit gondolunk; mindez milyen viszonyban áll egymással és a

³¹ Békés, *Félőlény*, Tizenötödik fejezet.

³² Mesterházi Mónika, „Fordítva épp,” in *Nem félek*, 33.

³³ Mesterházi Mónika, „Volna Isten...” a *Visszafagyó táblák* kötetből, in *Sors bona*, 83.

³⁴ József Attila, „Hazám” (1937) 6. szonett, 3. sor.

<https://mek.oszk.hu/11800/11864/html/1937.html#hazam-1-7>.

³⁵ Mesterházi „Nem félek,” in *Nem félek*, 91.

³⁶ Mesterházi, *Nem félek*, 74.

Más hogyan nem fél

közeggel, amelyben élünk; és hogyan tarthatjuk tisztán vagy tisztíthatjuk meg a nyelvet ahhoz, hogy pontosan azt mondhassuk, amit akartunk.

Hogy mivel éri el Mesterházi Mónika ezt az egyensúlyt, hogyan nem röpíti ki a hinta („*je me balance, tu te balances*”³⁷), az művészetének talán legnagyobb titka. Annyi biztosan látszik, hogy – mint sárkányeregetéskor a tengerparton – egy-egy köznapi fordulattal, teljesen mindennapos lejtésű sorral visszahúzza a verset, amikor már majdnem kipördülne személyesen fájdalmas, kimunkáltan költői vagy követhetetlenül elvont magasságok felé: „Tisztára mintha / az ember élhetne más igeidők / bővületén vagy szorongatásán / kívül, a jelenben is.”³⁸

Mesterházi Mónika versei sokszor szoronganak. És ezt pontosan le is írják, megrázóan érzékletesen, de visszafogottan, az érzelmeket szinte tárgyilagosan kezelve. A kezdetektől fogva ez a költői program: „Pontos fényképek. Kevés érzélem.”³⁹

A félelem árnya is ott van már a korai versekben is, például a „Félsz?” címűben, a *Visszafogyó táblák* című, 1992-es kötetből. De akár vészjósló a helyzet, akár csak annak tűnik, a félelem akkor sem elfogadható reakció: „Fekete cipős láb / lép elő a bokorból. // Mégsem. / Csak egy rigó. Nem értem, miért félsz. / Csak most jön a szürkület.”⁴⁰

Szorongani lehet, de félni nem. Olyan világban sem, ahol a hírek azt harsogják, minden oka megvolna az embernek a félelemre. Olyan országban sem, ahol a félelemkeltés a legfőbb politikai eszköz. Olyan élethelyzetekben sem, ahol ezer ok lehetne a félelemre. Bár megmutatja, más nemfélését ő is bámulattal nézi, a szorongástól a félelemig tartó utat nem járja be. Nem adja meg magát a kísértésnek. Tiszta figyelemmel nézi, ha nem is akarja látni az ablak előtt himbálózva dolgozó, az akrobatikus mozdulatokat rutinosan végző, a tizedikig, sötétben is fűró munkásokat,⁴¹ vagy a ház alatt járó motorú autót meg a benne ülő srácot, aki csak nem fogja felrobbantani magát, amikor öngyújtójával teszteni a gázpalackot.

Aztán megissza a kávéját és visszamegy dolgozni.⁴²

³⁷ Mesterházi Mónika, „Zsómama,” in *Nem félek*, 62.

³⁸ Mesterházi Mónika, „Prága,” in *Nem félek*, 25.

³⁹ Mesterházi Mónika, „Utazás,” in *Nem hittem volna*, 25.

⁴⁰ Mesterházi, *Sors bona*, 84.

⁴¹ Mesterházi Mónika, „Itt ülök,” in *Nem félek*, 37.

⁴² Mesterházi „A 2016-os év,” in *Nem félek*, 36.

Bibliográfia

- Balog Iván. „Kényszer, félelem és elégtételkeresés Bibó műveiben.” In *Az agresszió*, szerk. Laczkó Sándor, 245-252. Szeged: Magyar Filozófiai Társaság, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Státus Kiadó, 2016.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/49367/1/platonhoz_014_245-252.pdf.
- Békés Pál. *A Félőlény*. Budapest: Móra, 1991.
https://reader.dia.hu/document/Bekes_Pal-A_Feloleny-34237.
- Bibó István. „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága.” In *Válogatott tanulmányok*, szerk. Vida István, Nagy Endre és Ifj. Bibó István. II. kötet, 185-266. Budapest: Magvető, 1990.
<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/218.html#226>.
- Gárdonyi Géza. *Egri csillagok*. 4. kiadás, Budapest: Singer és Wolfner, 1913.
<https://mek.oszk.hu/00600/00656/00656.pdf>.
- Gárdonyi Géza, *Egri csillagok*. 13. kiadás, Budapest: Dante, 1928.
<https://mek.oszk.hu/11300/11341/pdf/11341.pdf>.
- József Attila. „Hazám.” *Szép Szó*, 1937.
<https://mek.oszk.hu/11800/11864/html/1937.html#hazam-1-7>.
- Marton János. „Miért nem a legjobb Egri csillagokat adják ki több mint ötven éve?” A *Tiszatáj* diákmelléklete, 153. szám (2016): 1-19. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/823/1/tiszataj_diakmelleklet_2016_153.pdf.
- Mesterházi Mónika. *Nem félek*. Budapest: Magvető, 2021.
- Mesterházi Mónika. *Nem hittem volna*. Budapest: Belvárosi Könyvkiadó, 1999.
- Mesterházi Mónika. *Sors bona*. Budapest: Osiris, 2007.
- Úti cél: remény. A nemzetközi gyermekvonat-akció a két világháború között*. Kiállítás. Kurátor Dr. Réthelyi Orsolya és Dr. Perényi Roland. Budapesti Történeti Múzeum, 2021. december 9-2022. március 27.
- Vörösmarty Mihály. „Előszó.” 1850-51. <https://vers-versek.hu/vorosmarty-mihaly/eloszo/>.